

Зміст

Хрест у таборі смерті

Вступне слово отця митрата Степана Дзюбини	vii
<i>Слово від редакторів</i>	ix

СПОГАДИ

Мирослав Омелян. Солоня сіль	3
Іван Біда. Ув'язнене сонце 47-го року	17
Ярослав Війтів. Дикий садизм	23
о. Степан Дзюбина. Не я перший, і не я останній	33
Ірина Біда. У таборі з дитиною-в'язнем	51
Текля Влашинович. Чи тут є мій батько?	55
Владислав Качмарек. Явожно – це замало	61
Ольга Бульван. Родина за колючим дротом	63
Федір Дуркевич. Забути цей образ	67
о. Микола Заяць. Приїхало багато священиків	73
Марія Качмар. “Викінчування”	79
Агафія Кибало. На Івана, на Купала... <i>прийшло польське військо</i>	83
Михайло Ковалик. Час молитви	89
Катерина Константинович. Чи ще буду <i>нормальною людиною?</i>	93
Григорій Пізюр. Прекрасний матеріал на мило	97
Катерина Кулик. Мене арештували в рідній хаті	105
Іван Лико. Уу s... суну! Ja wam dam Ukrainę!	109
Василь Токарчик. У людей відпадало тіло...	127
Євстахій Паславський. Жити трупом	131
Микола Мазурик. Курва ваша мати, wstawać!	135
Антін Кобеляк. Номер 01340	139

Роман Пуць. <i>Голод, воші, муштра і “Чорний Янек”</i>	145
Владислав Миндзьоха. <i>Коли хліб був життям</i>	149
Пантелеймон Музика. <i>Boże, co oni z tym dzieckiem zrobili?</i>	153
Павло Наконечний. <i>Я ще живу</i>	159
Емілія Октаба. <i>“To ty teraz siebie załatwimy”</i>	165
Володимир Пайташ. <i>Хлібна вервиця</i>	169
Стефанія Михалик. <i>Щоб не повторилось</i>	177
Роман Петришин. <i>“Американка”</i>	181
Михайло Рапак. <i>Я просив Бога про легку смерть</i>	185
Лев Сич. <i>Незакінчений рейд</i>	203
Федір Терефенко. <i>З Явожна на Волинь далеко і дорога брехлива</i>	209
Зиновія Хома. <i>А я була гарна, висока, з кучерявим волоссям</i>	215
Анна Шумада. <i>Польський хліб</i>	221
Михайло Щербик. <i>Вода і вода – раз звали її кавою, раз зупою</i>	229
Микола Грицик. <i>Сон про волю</i>	233
Іванна Магола. <i>Там не було Бога</i>	249
Іван Купич. <i>За те, що ти українець</i>	257

ДОДАТКИ

Фотографії і документи	269
Євген Місило. <i>Українці в концентраційному таборі в Явожні 1947–1949</i>	283
Eugeniusz Miśilo. <i>Ukraińcy w obozie koncentracyjnym w Jaworznie 1947–1949</i>	309
Іменний покажчик	335
Географічний покажчик	343
Summary	351

Хрест у таборі смерти

“Wy za Jaworzno jeszcze będziecie nosić krzyże”, – так сказав єдиний благородний з-поміж наглядачів, яких пізнав я за час мого перебування в концентраційному таборі в Явожні. Саме цього наглядача згадую донині, хоч він мав на думці інший хрест, ніж мислиться мені. Він тоді не бачив, що всі в'язні вже несуть свій хрест, мовчазно або з криком розпуки наслідують Христа...

Концентраційний табір у Явожні – це насамперед людське страждання, однак не сумніваймося, що це також співстраждання нашого Спасителя, бо люди людям спричинили цей піднебесний біль.

Явожно – найтрагічніший досвід української людности в Польщі після II Світової війни. Явожно – це своєрідне звершення й сублімація найвищого “сенсу” акції “Вісла”, мініатюрний простір зла, що має також свій широкий вимір: від Ольштина по Вроцлав. Явожно – це знана з часів ГУЛАГу “мала зона” – в'язниця, табір. Але була ще “велика зона” – увесь Сибір, який по-нашому зветься Західніми землями Польщі.

Як у малій, так у великій зонах призначено нам тільки вмирати. Серед цього смертельного смутку з радістю вітаю на схилі свого життя книжку спогадів про табір у Явожні. Це спомини в'язнів (серед них також мій спомин) про час, якого не вдалося мені ніколи забути. Спомини мають свідчити. І свідчать. Як гірко, що поки що ні один уряд Польщі не визнав належним прислухатись до цих свідчень і виправдатися перед нами за моральну та фізичну кривду.

“Ми ще живі!” – крикнув там один з сотенних УПА. Ми ще живемо, українці в Польщі ще живуть... І я живий, тому звертаюся до них з цих сторінок: пам’ятайте! усі народи мають свою Голгофу на знак перестороги перед її поверненням. Ми маємо за Голгофу Явожно. Не визволимося від нього, нема такої потреби, однак можемо думати, як страждання перековувати на любов до Ближнього свого... Явожно не було тільки українським досвідом. Повоєнна польська влада карала там поляків, німців, різних людей. Усі ми за колючим дротом і в тіні кулеметів на сторожових вишках були б просто в’язнями, тобто нічим, якби не Господь Бог наш над нами.

Від щирого серця благословлю цю правдиву книжку на її вихід у світ. Хай порушить у кожного людську совість. Явожно навчило мене, що кожен мав би цю совість мати. А решту прочитаєте й скажете собі в душі самі.

*У княжому місті Перемишлі,
3 вересня 2003 року*

Отець митрат препозит
Перемиської Капітули
Степан ДЗЮБИНА

Від редакції:

Отець митрат Степан Дзюбина упокоївся в Бозі 10 серпня 2004 року. Нехай ця книжка стане символічним вінком на могилі цієї непересічної людини, яка через усі роки вигнання була побіч нас, ділячи з нами усі радості й смутки, а водночас була понад нами як духовний і моральний наставник та авторитет. Нехай перемиська земля стане йому пухом.

Слово від редакторів

Збірник споминів колишніх українських в'язнів польського концентраційного табору в Явожні вміщає 38 споминів, підготованих для публікації відповідно до наукових норм, передбачених для такого роду джерельних історичних видань. Це спогади учасників й заразом свідків комплексу різноманітних – від політичних до психологічних – явищ, які разом зветься “концентраційний табір”, бо саме таким визнається у спеціальній літературі та прокурорському розслідуванні табір у Явожні (в офіційній польській номенклатурі: Центральний Табір Праці).

Першим завданням, яке постало перед редакторами цього тому спогадів, було:

- 1) встановити наявні на час виникнення цього видавничого проєкту матеріали про українських в'язнів табору в Явожні;
- 2) оцінити їхню фактографічну та мериторичну вартість;
- 3) зібрати та підготувати для друку нові матеріали.

Після того як з'ясовано, що матеріалів бракує, у серпні 2003 р. Богдан Гук провів двотижневу експедицію на західні землі Польщі з метою здійснити серед українських виселенців – колишніх в'язнів Явожна – магнітофонні записи споминів про ув'язнення в концтаборі (тут використано адресарій, укладений Петром Тимою, секретарем Головної Управи Об'єднання Українців у Польщі). Зібраний тоді усний матеріал дав мож-

ливість підготувати для цього видання 20 споминів. Відредаговано також для публікації 5 авторських рукописів, що були написані на наше прохання. Крім того, 4 машинописи спогадів передав для публікації Михайло Козак з Перемишля, 2 магнітофонні записи Євген Місило з Варшави та 1 машинопис спогаду – Анна Назарович з Торонто. Передруковано з зазначенням джерел 4 матеріяли. Про походження кожного спомину інформує примітка. Більшість споминів авторизована.

Основні критерії, за якими підібрано матеріяли для публікації:

1. правдивість опису трагедії людського ув'язнення і страждання;
2. фактографічна та мериторична змістовність;
3. міра територіяльної, вікової, статевої, професійної, ситуаційної репрезентативності спогадів.

Два перші критерії відносно суб'єктивні, тому суддею редакторської праці буде читач цієї книжки. З повною відповідальністю можна однак сказати, що у роботі над матеріялом використано чи не всі доступні публікації про концтабір у Явожні – як українські, так польські; порівнювано їх з розповідями про сталінські та гітлерівські табори, а також про польський передвоєнний концентраційний табір у Картузькій Березі. Особливо придатною була книжка: Kazimierz Miroszewski, *Centralny Obóz Pracy Jaworzno. Podobóz ukraiński (1947–1949)*, Katowice, 2001. За нею подано в цьому збірнику таку інформацію, як дата прибуття в'язня у табір і час його звільнення, його таборовий номер тощо.

Спомини записано від колишніх мешканців таких місцевостей: Безмігова-Горішня, Босько, Брижава, Варяж, Василів, Вербиця, Верхрата, Вовковия, Гільче, Гладишів, Гораєць, Горянка, Гребенне, Жапалів, Журавці, Затварниця, Кобильниця-Волоська, Коргині, Корні, Крамна, Лучичі, Любича-Королів-